

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.25>

ФІНАНСОВІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

Шаренко М.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-9628-4401*

Пілат О.В.,

*студентка 3 курсу
факультету слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого*

Сумцова С.О.,

*студентка 3 курсу
факультету слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого*

Шаренко М.С., Пілат О.В., Сумцова С.О. Фінансові санкції як інструмент міжнародної політики.

Фінансові санкції на сьогодні є одним із найпотужніших інструментів міжнародної політики, що дозволяє впливати на держави без прямого використання військової сили. Застосування економічних обмежень стало комплексною альтернативою традиційним методам вирішення конфліктів, надаючи міжнародній спільноті засоби тиску на порушників норм міжнародного права. За останні десятиліття санкції продемонстрували свою ефективність у впливі на економічні та політичні процеси в різних країнах світу, наприклад, в Ірані, Північній Кореї та Росії.

Особливо актуальним є питання санкцій у контексті російсько-українського конфлікту, де вони стали основним інструментом міжнародної реакції на агресію. У зв'язку з цим дослідження фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики набуває нової значущості, особливо в умовах глобальної економічної взаємозалежності. Вивчення ефективності таких заходів, їхнього впливу на цільові держави, а також аналіз можливих наслідків для міжнародної фінансової системи є важливим завданням як для науковців, так і для практиків.

Проведене дослідження виявило ключові закономірності застосування фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики. Встановлено, що найбільш ефективними є багатосторонні санкційні режими, які поєднують різні типи обмежень. Економічний вплив санкцій проявляється через зниження ВВП, зростання інфляції та девальвацію національної валюти цільових країн, причому ступінь впливу корелює з рівнем інтеграції їх економік у світову фінансову систему.

Виявлено зростаючу роль вторинних санкцій у посиленні ефективності первинних обмежень, хоча їх надмірне застосування може призводити до фрагментації світової фінансової системи. У контексті російсько-українського конфлікту санкції продемонстрували значний економічний вплив, особливо після 2022 року, проте їх політична ефективність залишається обмеженою. Результати дослідження вказують на необхідність вдосконалення механізмів застосування фінансових санкцій через посилення міжнародної координації та розробку більш гнучких санкційних режимів.

Матеріалами дослідження є: 1) Нормативно-правові акти, що регулюють фінансові санкції як інструмент міжнародної політики, включаючи українські та міжнародні джерела; 2) Праці ві-

тчизняних і зарубіжних авторів, які досліджують застосування фінансових санкцій у глобальній політиці та їхній вплив на економічні й політичні процеси.

Було використано такі наукові методи: теоретичного узагальнення (для вивчення основних концепцій і доктрин застосування фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики); аналізу і синтезу (для дослідження впливу санкцій на економічну систему цільових країн і політичні наслідки їх застосування); порівняльного аналізу (для співставлення ефективності санкцій, запроваджених різними країнами та міжнародними організаціями, зокрема в контексті санкцій проти Росії та Ірану); метод формалізації (для побудови схеми дії санкцій та оцінки їх впливу на міжнародну фінансову систему).

Ключові слова: фінансові санкції, міжнародна політика, економічні обмеження, російсько-український конфлікт, санкційний режим, вплив санкцій.

Sharenko M.S., Pilat O.V., Sumtsova S.O. Financial sanctions as an instrument of international policy.

Today, financial sanctions are one of the most powerful instruments of international politics, allowing to influence states without the direct use of military force. The use of economic restrictions has become a comprehensive alternative to traditional methods of conflict resolution, providing the international community with a means of putting pressure on violators of international law. Over the past decades, sanctions have demonstrated their effectiveness in influencing economic and political processes in various countries around the world, such as Iran, North Korea and Russia.

The issue of sanctions is particularly relevant in the context of the Russian-Ukrainian conflict, where they have become the main instrument of international response to aggression. In this regard, the study of financial sanctions as an instrument of international politics is gaining new significance, especially in the context of global economic interdependence. Studying the effectiveness of such measures, their impact on targeted states, as well as analysing possible consequences for the international financial system is an important task for both scholars and practitioners.

The study revealed the key patterns of application of financial sanctions as an instrument of international policy. It was found that multilateral sanctions regimes that combine different types of restrictions are the most effective. The economic impact of sanctions is manifested through a decline in GDP, rising inflation and devaluation of the national currency of target countries, with the degree of impact correlating with the level of integration of their economies into the global financial system.

The article reveals the growing role of secondary sanctions in enhancing the effectiveness of primary restrictions, although their excessive use can lead to fragmentation of the global financial system. In the context of the Russian-Ukrainian conflict, sanctions have demonstrated a significant economic impact, especially after 2022, but their political effectiveness remains limited. The results of the study point to the need to improve the mechanisms for applying financial sanctions by strengthening international coordination and developing more flexible sanctions regimes.

The research materials are: 1) legal acts regulating financial sanctions as an instrument of international policy, including Ukrainian and international sources; 2) works of domestic and foreign authors who study the use of financial sanctions in global politics and their impact on economic and political processes.

The following scientific methods were used: theoretical generalisation (to study the basic concepts and doctrines of financial sanctions as an instrument of international politics); analysis and synthesis (to study the impact of sanctions on the economic system of target countries and the political consequences of their application); comparative analysis (to compare the effectiveness of sanctions imposed by different countries and international organisations, in particular in the context of sanctions against Russia and Iran); formalisation method (for building a scheme of sanctions and assessing their impact on the international financial system).

Key words: financial sanctions, international politics, economic restrictions, Russian-Ukrainian conflict, sanctions regime, impact of sanctions.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної політичної нестабільності та частих міжнародних конфліктів фінансові санкції набули важливого значення як засіб економічного впливу. Вони застосовуються державами та міжнародними організаціями з метою тиску на уряди, організації чи окремих осіб, які порушують міжнародні норми. Незважаючи на їх широке застосування, ефективність фінансових санкцій у досягненні поставлених політичних цілей залишається неоднозначною.

Особливо гостро ця проблема постає в контексті російсько-українського конфлікту, де санкції використовуються як основний засіб тиску на агресора. Водночас питання про те, чи здатні фінансові санкції досягти своїх стратегічних цілей без значних гуманітарних і економічних наслідків для громадян цільових країн, вимагає детального аналізу. Тому необхідність наукового дослідження ефективності фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики, їх впливу на економіку й політику країн, а також перспектив їхнього використання є актуальною проблемою сучасного фінансового права та міжнародних відносин.

Основною **метою дослідження** є оцінка ефективності фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики. Тобто, проаналізувати теоретичне підґрунтя та практичне застосування фінансових санкцій, оцінити їхній економічний та політичний вплив як на країни-об'єкти санкцій, так і на країни, що їх запроваджують, розглянути конкретний випадок застосування санкцій у російсько-українському конфлікті, а також визначити виклики та можливості їхнього використання для врегулювання конфлікту.

Стан опрацювання проблематики. У сучасних наукових працях значна увага приділяється дослідженню фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики, що використовується для впливу на держави, організації та осіб без застосування військової сили. Зокрема, досліджуються питання правових основ впровадження санкцій, їх економічних і політичних наслідків, а також ефективності застосування у врегулюванні конфліктів. Ці питання широко висвітлені у роботах як українських, так і зарубіжних науковців, серед яких: Ю. Седляр, І. Стрельцова, Б. Гнатівський, К. Фліссак, І. Гонак, М. Панковець, Т. Шевчук, Ю. Хоббі, О. Моцик, С. Кулик та ін.

Водночас залишається низка питань, що потребують подальшого вивчення. Зокрема, це стосується впливу фінансових санкцій на глобальну економічну систему, адаптації країн-об'єктів до санкційних режимів, а також можливості зниження негативних гуманітарних наслідків. Не менш важливими є питання вдосконалення механізмів багатосторонньої координації санкцій та використання інноваційних підходів для їх адаптації до сучасних умов міжнародної політики. Актуальність опрацювання таких питань має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки дозволяє розробляти більш ефективні санкційні режими, спрямовані на досягнення стратегічних цілей міжнародного співтовариства.

Виклад основного матеріалу. Фінансові санкції – складний інструмент у сфері міжнародних відносин, який є примусовими економічними заходами, покликаними впливати на поведінку держав, організацій чи окремих осіб, проти яких вони спрямовані [1]. Фінансові санкції можуть функціонувати як прямий або непрямий засіб примусу. У першому випадку фінансові санкції мають на меті переконати країну, проти якої вони спрямовані, що ризики не варті наслідків санкцій. У другому випадку санкції можуть посилити тиск громадськості, щоб змусити уряд піти на поступки, або викликати соціальні заворушення з метою повалення уряду і встановлення нового, більш поступливого уряду [2].

З концептуальної точки зору фінансові санкції варто розглядати не як покарання, а як інструмент зовнішньої політики держави, спрямований на досягнення національних інтересів. Іншими словами, фінансові санкції це навмисне призупинення торговельних і фінансових відносин для досягнення певних зовнішньополітичних цілей.

Механізми, за допомогою яких діють фінансові санкції, різноманітні і постійно розвиваються. Заморожування активів блокує доступ до фінансових активів в іноземних юрисдикціях, в той час як заборона на транзакції забороняє певні види фінансової діяльності. Обмеження доступу до ринків перешкоджають суб'єктам, проти яких запроваджено санкції, виходити на міжнародні фінансові ринки, обмежуючи їхню здатність залучати капітал або здійснювати міжнародну торгівлю. Вторинні санкції розширюють сферу дії первинних санкцій, націлюючись на третіх осіб, які взаємодіють із суб'єктами, що потрапили під санкції. Крім того, обмеження доступу до систем передачі фінансових повідомлень, таких як SWIFT, може серйозно обмежити здатність об'єкта санкцій здійснювати міжнародні транзакції [3].

Фінансові санкції стали потужним інструментом державного управління, що використовується державами та міжнародними організаціями для здійснення політичного впливу, не вдаючись до воєнних дій. Мотиви застосування цих санкцій різноманітні і часто відображають цінності та стратегічні інтереси суб'єктів, що їх запроваджують. Насамперед, вони використовуються для реагування на передбачувані порушення міжнародних норм і законів, причому захист прав людини, боротьба з тероризмом і реагування на порушення міжнародного права є одними з найпоширеніших виправдань.

Приклади Ірану та Росії дають наочні приклади того, як фінансові санкції можуть вплинути на національні економіки та слугувати інструментами політичного впливу. Іран зіткнувся з численними санкціями, пов'язаними з його ядерною програмою і передбачуваною підтримкою тероризму. Ці санкції серйозно вплинули на економіку Ірану. Країна пережила значну девальвацію валюти, високу інфляцію, різке зниження експорту нафти. Економічний тиск зрештою привів Іран до столу переговорів, що призвело до Спільного всеосяжного плану дій 2015 р. [4]. Хоча санкції досягли своєї короткострокової мети щодо стримування ядерних амбіцій Ірану, вони також призвели до посилення економічних труднощів для звичайних іранців і підштовхнули країну до розвитку «економіки опору», спрямованої на зниження вразливості до зовнішнього тиску.

Досвід Росії дає уявлення про вплив фінансових санкцій на велику диверсифіковану економіку. Конфлікт між Росією та Україною став центром застосування фінансових санкцій у 21 столітті. Міжнародні санкції проти Росії у відповідь на її дії в Україні розвивалися у два основних етапи: ті, що були запроваджені після анексії Криму в 2014 році та більш комплексні заходи, запроваджені після повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році. Початкова хвиля санкцій у 2014 році була спрямована проти конкретних фізичних, юридичних осіб та секторів російської економіки. Ці заходи включали заморожування активів і заборону на поїздки російських чиновників і бізнесменів, тісно пов'язаних з верхівкою російського керівництва, обмеження доступу до західних ринків капіталу для великих російських банків і енергетичних компаній, а також обмеження на експорт певних технологій, зокрема тих, що стосуються розвідки і видобутку нафти [5].

Вплив цих початкових санкцій на російську економіку був значним, але не руйнівним. Росія зазнала відтоку капіталу, знецінення рубля та уповільнення економічного зростання. Однак російський уряд зміг до певної міри адаптуватися, впроваджуючи політику імпортозаміщення та розвертаючись у бік «незахідних» економічних партнерів, зокрема Китаю. Вторгнення в Україну в лютому 2022 року спричинило запровадження набагато більш комплексного та скоординованого режиму санкцій проти Росії. Ці санкції мали більш глибокий вплив на російську економіку, що призвело до значного скорочення ВВП, високої інфляції та перебоїв у роботі різних секторів [6]. Однак повний довгостроковий вплив ще належить побачити, оскільки Росія продовжує адаптуватися і шукати альтернативні економічні партнерства. Вплив цих санкцій на Україну був складним і багатогранним. З одного боку, санкції послабили здатність Росії фінансувати і підтримувати свої військові операції в Україні. З іншого боку, конфлікт і пов'язані з ним санкції мали серйозні негативні наслідки для економіки та фінансової системи України.

Українська економіка, яка вже зазнала значних труднощів через анексію Криму та конфлікт на Донбасі, зіткнулася з додатковими викликами внаслідок повномасштабного вторгнення та порушення глобальних торговельних зв'язків, спричиненого санкціями проти Росії. Як наприклад, порушення торговельних шляхів і втрата експортних ринків, особливо для сільськогосподарської продукції, знецінення валюти та інфляційний тиск, збільшення витрат на оборону, що призводить до навантаження на державний бюджет, тощо [7].

Паралельно з міжнародними санкціями Україна також запровадила власний національний режим санкцій. Правовою основою для цих заходів є Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 р. № 1644-VII. Цей закон забезпечує основу для запровадження широкого спектру обмежувальних заходів проти іноземних держав, а також вітчизняних та іноземних фізичних та юридичних осіб, які вважаються причетними до агресії проти України або підтримують її [8]. Українські санкції спрямовані проти численних російських і проросійських фізичних та юридичних осіб, зокрема політиків, бізнесменів, представників ЗМІ та компаній, що працюють на окупованих територіях. І хоча прямий економічний вплив цих санкцій може бути обмеженим порівняно з міжнародними заходами, вони виконують важливі політичні та правові функції, підтверджуючи позицію України щодо конфлікту та створюючи правові підстави для повернення активів і майбутніх репарацій.

Фінансові санкції, як міжнародні, так і національні, розглядаються українською владою та її міжнародними партнерами як ключовий механізм відновлення територіальної цілісності України. Теорія, що лежить в основі цього підходу, полягає в тому, що постійний економічний тиск на Росію врешті-решт змусить її змінити свою агресивну політику щодо України [7]. Приклади вищезазначених демонструють, що хоча фінансові санкції можуть чинити значний тиск на цільові держави, їх ефективність у досягненні конкретних політичних цілей широко варіюється залежно від таких факторів, як економічна структура цільової країни, її інтеграція у світову економіку та її

політична система [9]. Крім того, вони підкреслюють складну взаємодію між економічним тиском і прийняттям політичних рішень, а також потенціал для непередбачених наслідків і адаптивних відповідей з боку санкціонованих авторитарних держав з обмеженою інтеграцією у світову економіку.

Ефективність фінансових санкцій як інструменту міжнародної політики була предметом інтенсивних дискусій серед політиків, науковців та економістів. Для оцінки ефективності фінансових санкцій вкрай важливо встановити чіткі критерії оцінки ефективності, які можуть вимірювати як безпосередній економічний вплив, так і більш широкі політичні наслідки цих заходів. Первинні критерії оцінки ефективності санкцій зазвичай включають ступінь економічного тиску на цільову країну та ступінь її політичної ізоляції. Економічний тиск можна виміряти за допомогою таких показників, як зміна ВВП, темпи інфляції, оцінка валюти, обсяги торгівлі та потоки іноземних інвестицій [10]. Вплив на конкретні сектори, на які спрямовані санкції, такі як енергетика або фінанси, також служить ключовим показником. Політичну ізоляцію можна оцінити, проаналізувавши зміни в дипломатичних відносинах цільової країни, її участь у міжнародних організаціях і форумах, а також її здатність формувати або підтримувати альянси. Однак самі по собі ці кількісні заходи не дають повної картини ефективності санкцій. Якісні оцінки не менш важливі, включаючи політичні відповіді цільового режиму, зрушення в громадській думці всередині санкційної країни та зміни в поведінці держав. Крім того, часові рамки для оцінки мають вирішальне значення, оскільки вплив санкцій може значно розвиватися з часом, а короткострокові економічні шоки потенційно поступаються місцем довгостроковим адаптаціям [9].

Питання про те, чи досягають санкції своїх цілей, таким чином, не піддається простій відповіді «так» чи «ні». Санкції здаються найбільш ефективними, коли вони багатосторонні, чітко пов'язані з досяжними цілями і доповнені іншими дипломатичними інструментами. Однак навіть у випадках, коли санкції не повною мірою досягають заявлених цілей, вони можуть служити іншим цілям. Як приклад, вони можуть діяти як стримуючий фактор, сигналізувати міжнародне несхвалення певної поведінки та забезпечити невійськові засоби застосування тиску. Більш того, загроза санкцій іноді може бути настільки ж ефективною, як і їх фактичне введення при впливі на поведінку держави. Незважаючи на певні успіхи, змішаний рекорд ефективності санкцій вказує на чітку необхідність реформ у тому, як вони задумані, впроваджені та контролюються [11]. Можливі зміни для підвищення ефективності можуть включати в себе: більш цілеспрямовані підходи, тобто відхід від широких, всеосяжних санкцій до «розумних» санкцій, спрямованих проти конкретних осіб, організацій або секторів, відповідальних за небажану поведінку; посилення міжнародної координації, шляхом удосконалення механізмів багатосторонньої угоди про санкції для підвищення їх легітимності та зменшення можливостей для ухилення від санкцій; гнучка реалізація, тобто розробка більш адаптивних санкційних режимів, які можуть бути швидко скориговані у відповідь на зміни в поведінці цілі або непередбачені наслідки.

Висновки. Фінансові санкції стали складним і потужним інструментом міжнародної політики у 21 столітті. Вони залишаються важливим інструментом в арсеналі міжнародних політиків. Їх еволюція від прямого економічного ембарго до більш цілеспрямованих фінансових заходів відображає зростаюче розуміння глобальної економічної взаємозалежності та складнощів сучасного державного будівництва. Оскільки міжнародне співтовариство продовжує боротися з викликами глобальному миру і безпеці, виважене і стратегічне використання фінансових санкцій, ймовірно, буде відігравати все більш важливу роль.

Однак неоднозначна оцінка ефективності санкцій слугує нагадуванням про необхідність постійної переоцінки та вдосконалення цього інструменту. Майбутні дослідження і розробка політики повинні бути спрямовані на підвищення точності, адаптивності та підзвітності санкційних режимів. Тільки завдяки таким постійним зусиллям міжнародне співтовариство може сподіватися на максимальне використання потенціалу фінансових санкцій як засобу сприяння дотриманню міжнародних норм і врегулювання конфліктів без застосування військової сили.

Зрештою, історія фінансових санкцій ще тільки пишеться. Їх роль у формуванні результату російсько-українського конфлікту та інших поточних глобальних викликів надасть цінні уроки як для політиків, так і для науковців. У міру того, як ми рухаємося вперед, вдумливе і стратегічне застосування фінансових санкцій, засноване на ретельному аналізі і чіткому розумінні їхніх сильних і слабких сторін, матиме вирішальне значення для вирішення складного геополітичного ландшафту 21-го століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2013. 412 с.
2. Стрельцова І.С. Економічні санкції як засіб політичного впливу: бакалаврська робота. Миколаїв: НУК, 2024. 81 с. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/8489>.
3. Гнатівський Б. Фінансові санкції у контексті формування безпекового простору: теоретичні засади. *Світ фінансів*, (1 (78)), 27–38, 2024. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1670>.
4. Фліссак К.А. Економічні санкції та специфіка їх позиціонування в сучасних міжнародних відносинах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1. С. 72–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprprg_2019_1_14.
5. Гонак, І.М. Міжнародні економічні санкції як ефективний інструмент забезпечення міжнародної безпеки. *Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України 2017*. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=INC4gWMAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=INC4gWMAAAAJ:WF5omc3nYNoC.
6. Панковець М.П., Шевчук Т.В. Міжнародні економічні санкції в системі міжнародної безпеки: досвід та ефективність застосування в сучасних умовах. *Scientific Bulletin of UNFU*, вип. 34, вип. 4, 2024, с. 34–40, doi: 10.36930/40340405.
7. Кулик С.А. Економічні санкції як інструмент протекціонізму в системі міжнародних відносин. *Бакалаврська робота*. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 40 с.
8. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Нац. акад. наук України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2016. 253 с.
9. Тувакова Н.В. Аналіз економічних наслідків чинних санкцій для країн ЄС, РФ та України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 2. С. 128–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_2_31.
10. Моцик О. Міжнародні санкції проти Російської Федерації як інструмент тиску та покарання за агресію проти України й інші міжнародні злочини. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 744–754. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2020_21_66.
11. Хоббі Ю.С. Проблеми нормативно-правового регулювання санкцій в Україні в контексті міжнародного досвіду. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 4. С. 51–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2021_4_8.